

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۲۰، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۶، صفحات ۴۹-۷۱

بررسی ایجاد شهر کوچک و تأثیرات آن بر سکونتگاه‌های روستاهای حریم: مطالعه موردی شهر فردوسیه، بخش مرکزی شهرستان شهریار مونا تمیمی، بیژن رحمانی، مسعود مهدوی، و رحیم سرور*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۳/۹

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی ایجاد شهر کوچک و تأثیرات آن بر سکونتگاه‌های روستاهای حریم بود. بدین منظور، شهر فردوسیه و روستاهای حریم آن شامل یوسف‌آباد صیرفی، رامین و وسطر در بخش مرکزی شهرستان شهریار بررسی شد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و جامعه آماری آن شامل شهر فردوسیه به انضمام سه روستای یادشده با جمعیتی حدود ۲۷۵۸۶ نفر بود که از آن میان بر اساس رابطه کوکران، ۳۷۹ نفر (۶۲ نفر مسئولان و ۳۱۷ نفر مردم) به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. تحلیل داده‌ها با استفاده از قانون رتبه-اندازه و ماتریس سوات (SWOT) انجام شد. نتایج پژوهش بیانگر آن بود که توزیع نرمال جمعیت در سطح منطقه عملکرد مثبت نداشته و با عدم کاهش نابرابری‌های موجود بین سکونتگاه‌ها و نیز عدم بهبود نظام سلسله‌مراتب سکونتگاهی همراه بوده است؛ همچنین، نامناسب بودن و عدم کفایت تسهیلات آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی به عنوان مهم‌ترین نقاط ضعف داخلی محسوب می‌شوند.

کلیدواژه‌ها: شهر کوچک، سکونتگاه، روستا، فردوسیه (شهر)، شهریار (شهرستان).

* به ترتیب، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران؛ نویسنده مسئول و دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی تهران، ایران (bijan.rahmani11@gmail.com)؛ و استاد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران؛ و استاد گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.

مقدمه

تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به نقاط شهری به منظور توسعه و تقویت شهرهای کوچک صورت گرفته است. شهر از دیدگاه سازمان ملل متحد کالبدی برای فعالیت‌های اجتماعی سازمان‌یافته است که «کالبد، فعالیت‌های اجتماعی و سازمان‌یافتگی و روابط بین این سه» را با هم در قالب یک اصل مهم بیان می‌کند. شهر کوچک مانند برخی مفاهیم و واژه‌ها یک مفهوم نسبی است، چراکه به درجه شهرنشینی، سطح توسعه‌یافتگی و ساختار اقتصادی کشور بستگی دارد و به تبع آن، در داخل یک کشور نیز از منطقه‌ای به منطقه دیگر متفاوت است (۱۸).

اساساً شکل‌گیری شهرهای کوچک به مثابه پایین‌ترین سطح مراکز شهری و کانون‌های وابسته‌ای میان سکونتگاه‌های شهری و روستایی در اصلاح و تکمیل سازمان و روابط فضایی بین شهر و روستا اهمیت ویژه دارد و موجب ایجاد و تقویت پیوند فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی ساکنان هر منطقه می‌شود. همچنین، شهرهای کوچک همچون کانون‌هایی برای دامنه‌ای گسترده از خدمات فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر دگرگونی شرایط اقتصادی بیشتر روستاییان عمل می‌کنند (۵). مراکز شهری کوچک از بیشترین جمعیت روستایی و رابطه اقتصادی متقابل روستایی برخوردارند؛ این مراکز می‌توانند در راستای توسعه اقتصادی-اجتماعی جامعه روستایی، به ایفای نقشی مهم بپردازند (۶).

به باور برخی صاحب‌نظران، توسعه شهرهای کوچک می‌تواند به عنوان راهبردی برای توسعه منطقه‌ای نیز مورد توجه قرار گیرد. شهرهای کوچک ایجادشده به عنوان پایگاهی برای انتشار نوآوری‌ها و فناوری جدید مورد استفاده قرار می‌گیرد (۱). بررسی‌های به عمل آمده در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که شهرهای کوچک در توسعه اجتماعی-اقتصادی کشورهای آسیا، آفریقا و امریکای لاتین اهمیت خاصی دارند، زیرا عرضه کارکردهای مختلف اجتماعی، اقتصادی و خدماتی در شهرهای کوچک از عوامل مهم توسعه ناحیه‌ای و ملی شناخته می‌شود (۱۹). نقش شهرهای کوچک در توسعه ملی مشتمل بر موارد زیر است (۱۰):

✓ مقابله با برتری و تورم نامتوازن شهری؛

- ✓ تسهیل رشد کلان‌شهرها همراه با عدم تمرکز؛
- ✓ ارائه و عرصه امکانات دسترسی نواحی روستایی به خدمات شهری برتر؛
- ✓ پیوند نواحی روستایی و شهری و بهبود یکپارچگی فضایی ملی همراه با توزیع و پراکندگی بیشتر جمعیت.

الگوی رشد جمعیت و شهرنشینی با اتخاذ سیاست‌ها و تدابیری برای هدایت مازاد جمعیت روستایی به شهرهای کوچک و تشویق ساکنان شهرهای بزرگ و متوسط به استقرار در این‌گونه شهرها قابل تغییر است (۲). شهرهای کوچک، با توجه به پیوند و نزدیکی با محیط روستایی، قادرند به افزایش و بهبود و توسعه صنایع روستایی به‌ویژه صنایع دستی و بومی کمک کنند و در متنوع ساختن اقتصاد روستایی، ترکیب و پیوند اقتصادی شهرهای کوچک و بزرگ مؤثر واقع شوند (۳).

تمرکززدایی صنعتی از شهرهای بزرگ به سوی شهرهای کوچک و مراکز روستایی منجر به افزایش مصرف و ایجاد درآمد در مناطق روستایی شده، از آلودگی محیط زیست به دلیل ماهیت صنایع روستایی می‌کاهد، و می‌تواند در توسعه پایدار روستایی نقشی مهم ایفا کند. از اهداف اولیه می‌توان به مواردی از جمله ایجاد اشتغال غیرکشاورزی، کمک به جلوگیری از جریان مهاجرت به مراکز شهری، تقویت پایه‌های اقتصادی مراکز روستایی، و استفاده کامل از مهارت‌های موجود در ناحیه اشاره کرد، که منجر به توسعه روستایی می‌شود؛ ولی گسترش خدمات اساسی و زیربنایی یکی از اصولی‌ترین زمینه‌های توسعه روستایی است (۴). بدین منظور، وجود شبکه‌ای از شهرهای کوچک در قالب واسطه ارتباط با شهرهای بزرگ می‌تواند به عنوان توسعه روستاها تلقی شود. در این میان، ایجاد شهرهای کوچک در پیوند عملکردی با حوزه‌های روستایی محور قرار گرفته است تا از این رهگذر، با تنوع‌بخشی به اقتصاد، اهداف صنعتی‌سازی، عرضه خدمات پشتیبانی و تجاری‌سازی کشاورزی و سرانجام، مدیریت توسعه برآورده شود (۱۷).

در دو دهه اخیر، ایجاد، تقویت و بهبود تعامل‌های روستایی - شهری به عنوان یکی از ابزارهای توسعه هماهنگ و متعادل سکونتگاه‌های روستایی و شهری همواره مورد

تأکید پژوهشگران، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بوده است (۵). برخی صاحب‌نظران تقویت عملکردهای شهری با تبدیل روستاها به نقاط شهری را موجب خدمت‌رسانی بهتر در حوزه‌های روستایی می‌دانند. توسعه و تقویت شهرهای کوچک می‌تواند زمینه بهبود کیفیت زندگی و توسعه نواحی روستایی پیرامون را در ابعاد مختلف فراهم کند نقش شهرها در توسعه روستاهای حریم از طریق پیوندها و مناسبات روستایی - شهری تحقق می‌یابد. شهرهای کوچک با ایجاد فرصت‌های غیرزراعی و ارائه خدمات در کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ‌تر مؤثرند و زمینه توزیع متعادل جمعیت و امکانات و سرمایه را فراهم می‌آورند (۱۳). در ایران، استان تهران بیشترین تحولات را از تبدیل روستا به شهر به خود دیده است.

در پژوهش حاضر، منطقه مورد مطالعه بخش مرکزی شهرستان شهریار واقع در غرب استان تهران بوده که در سکونتگاه‌های روستایی آن، با توجه به موقعیت جغرافیایی منطقه (محلی، ناحیه‌ای و فراناچه‌ای) و نزدیکی آن به کلان‌شهر تهران و شهر کرج، ایجاد نقطه شهری (فرایند تبدیل روستا به شهر) و نیز شهرگرایی و شهرنشینی روندی شتابان به خود گرفته است.

از موضوعاتی که در سال‌های اخیر، نظر کارشناسان در سطح کشور به‌ویژه کارشناسان جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی و شهری را به خود مشغول کرده، بحث تبدیل روستا به شهر، ایجاد شهر کوچک، شهرگرایی و شهرنشینی و ارزیابی روند تحولات سکونتگاه‌های روستایی به نقاط شهری است، که به پیامدها و تحولات عمده در ساختار و کارکردهای سکونتگاه‌های روستایی از جمله تحولات کالبدی، ظاهری، دگرگونی‌های درونی و حتی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی روستایی می‌انجامند (۱۴). شاید بتوان مهم‌ترین نقش شهرهای کوچک طی فرایند تبدیل روستا به شهر را انتقال و توسعه در ناحیه تحت نفوذ روستایی دانست، نقشی که عملکرد خاص هر کدام از شهرها در به‌کارگیری استعدادها و قابلیت توسعه و تحرک شبکه شهری - روستایی در ناحیه را امکان‌پذیر می‌سازد (۷). در این راستا، مطالعات و تحقیقات گوناگون در سطح ملی و بین‌المللی صورت گرفته است که در پی، به اختصار به برخی از آنها اشاره می‌شود.

سرایي و ثانی (۱۵)، در تحقیقی با عنوان "تبدیل روستاهای بزرگ به شهرهای کوچک و نقش آن در تعادل بخشی ناحیه‌ای (موردشناسی: ریوش شهرستان کاشمر)"، نتیجه گرفتند که متعاقب تبدیل روستاهای بزرگ به شهرهای کوچک، عمده سرمایه‌گذاری‌ها به امور زیربنایی و خدماتی اختصاص داده می‌شود، نه به امور تولیدی و پایه‌ای. این گونه سیاست‌ها فقط باعث تمرکز خدمات در این مراکز می‌شود و این نقاط نمی‌توانند نقش مورد انتظار در تعادل بخشی ناحیه‌ای را ایفا کنند.

یافته‌های مطالعه رحمانی فضلی و پریشان (۱۲)، با عنوان "تحولات ساختاری-کارکردی پس از تبدیل نقاط روستایی به شهر (مورد: شهرکانی سور- شهرستان بانه)"، بیانگر آن است که هرچند، تحولات ساختاری-کارکردی به وجود آمده پس از نقش‌پذیری شهری جنبه‌هایی منفی همچون افزایش هزینه‌های زندگی (آب، برق)، افزایش قیمت زمین و رواج بورس‌بازی زمین داشته، اما جنبه‌های مثبت این تحولات همچون افزایش کمی و کیفی خدمات، کاهش مهاجرفرستی و افزایش مهاجرپذیری بیشتر از جنبه‌های منفی آن بوده است.

میرزایی قلعه و همکاران (۱۱) به تحلیل روابط متقابل شهر و روستا در میزان توسعه‌یافتگی روستاهای دهستان حومه در شهرستان هرسین پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که روابط متقابل شهر و روستا تأثیر چندانی بر توسعه نواحی روستایی نگذاشته است و بیشتر در تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بوده و محدوده جغرافیایی مطالعه‌شده از آثار و پیامدهای کالبدی روابط روستا-شهر بی‌بهره بوده است.

بر اساس نتایج تحقیق زنگنه شهرکی (۱۹)، با عنوان "فرآیند تبدیل نقاط روستایی به شهر در مقیاس ملی و پیدایش پدیده «خام شهرها»"، تبدیل روستاهای کوچک به شهر در همه دوره‌ها در نظام شهری ایران وجود داشته است، اما بیشترین تعداد آن را در آمارهای سرشماری کشور سال ۱۳۹۰ می‌توان مشاهده کرد، که از ۱۱۳۹ شهر کشور در آن سال، ۳۷۰ نقطه شهری جمعیتی کمتر از ۵۰۰۰ نفر داشتند. از دلایل انتخاب چنین سیاست و راهبردی از طرف وزارت کشور را می‌تواند وجود رابطه کاملاً مستقیم و

معنی‌دار بین متغیرهای فاصله از پایتخت، فاصله از شهرهای مرکز استان و سال شکل‌گیری استان با تعداد این‌گونه شهرها دانست.

با توجه به نتایج مطالعه ایزدی و نوذری (۵)، با عنوان "ارتقای روستا به شهر و تأثیر آن در تحول تعامل‌های روستایی- شهری (مطالعه موردی: بخش بیضاء، شهرستان سپیدان)"، تقویت و بهبود تعامل‌های روستایی- شهری به عنوان یکی از ابزارهای توسعه هماهنگ و متعادل سکونتگاه شهری و روستایی همواره مورد تأکید پژوهشگران و برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بوده است؛ همچنین، با تبدیل شدن بیضاء به شهر، پیوندهای عملکردی و انسجام روابط فضایی در محدوده مورد مطالعه افزایش یافته است.

قدیری (۸) میزان گسترش شهرهای کوچک و میانی در ایران را بررسی کرده است. یافته‌های این تحقیق نشان داده که میزان گسترش شهرهای کوچک و میانی در استان‌های مختلف متفاوت است و میان استان‌های نیمه غربی- شمالی با نیمه جنوبی- شرقی تفاوت معنی‌دار وجود دارد؛ همچنین، وجود ارتباط میان گسترش این شهرها با ویژگی‌های محیطی، طبیعی و نیز الگوی توسعه ملی و منطقه‌ای ایران مشاهده شده است. در خارج از کشور نیز مطالعاتی در زمینه موضوع تحقیق حاضر انجام شده است که از آن میان، می‌توان به تحقیقات رابینوویچ (۲۰۰۱)، هیندریک و تیتوس (۲۰۰۲)، پنال (۲۰۰۷)، کواتک (۲۰۱۱) و پاسارکانیس و همکاران (۲۰۱۳) اشاره کرد (به نقل از زنگنه شهرکی (۱۹)).

رابینوویچ، در تحقیق خود با عنوان "شناسایی تعاملات روستایی- شهری در کشورهای در حال توسعه"، ضمن توصیه به ارزیابی اثرات پیوندهای روستایی- شهری، عنایت ویژه برنامه‌ریزان را در چارچوب‌بندی سیاست‌ها به تقویت توان حکمرانی‌های محلی و ناحیه‌ای؛ ناحیه‌ای کردن پیوندهای تولید به منظور تنوع‌بخشی به اقتصاد محلی و ناحیه‌ای، همکاری در شکل‌دهی به گروه‌های همیار و تعاونی، و تأمین زیرساختارهای عمومی و خدمات شهری و روستایی جلب می‌کند. هیندریک و تیتوس، با مطالعه شهرهای کوچک در چهار منطقه جاوه، مالی، سوازیلند و مکزیک و ارتباط آنها با توسعه منطقه‌ای، بیان می‌دارند که شرایط منطقه‌ای در قابلیت ایفای نقش مفید

توسعه‌ای توسط شهرهای کوچک بسیار مهم است و نباید به نقش مؤثر شهرهای کوچک در توسعه منطقه‌ای و مناطق روستایی پیرامون آنها عمومیت داد. پنال، در تحقیقی با عنوان "توریسم و سکونتگاه‌های روستایی (منطقه کوهستانی آناپورنادرنپال)"، بیان کرده که جنبه‌های انسانی و کارکردهای مربوط به مطالعات شهرگریزی در بررسی فرایندهای رشد و توسعه سکونتگاه‌های روستایی متأثر از توریسم قابل کاربرد است. همچنین، نتایج نشان داد که ظهور یک ساختار سلسله‌مراتبی از سکونتگاه روستایی با ویژگی‌های مرکز-پیرامونی حتمی است. یک طبقه‌بندی هنجاری از الگوهای ایجادشده که بر مبنای مراحل توسعه، اندازه و کارکرد تعریف می‌شود نیز پیشنهاد شده و تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و تاریخی آن روی تحولات سکونتگاه‌های روستایی مورد بحث قرار گرفته است. کواتک با بررسی موانع و عوامل رشد شهرهای کوچک لهستان، بیان می‌دارد که امروزه، بدون ابتکار مقامات محلی، عوامل مثبت به‌تنهایی برای فعال کردن شهرهای کوچک به لحاظ اقتصادی کافی به‌نظر نمی‌رسد. به باور پاسارکانیس و همکاران نیز از رهگذر فرایند یکپارچه‌سازی اراضی، نه‌تنها می‌توان مسائل و مشکلات ساختاری زمین را در نواحی روستایی حل کرد، بلکه امکان کارآمدسازی نواحی روستایی از طریق بهبود خدمات روستایی و زیربنای اقتصادی و ایجاد انگیزه برای تنوع اقتصادی و مانند اینها نیز فراهم می‌شود (به نقل از زنگنه شهرکی (۱۹)).

با توجه به مطالب پیش‌گفته، هدف کلی پژوهش حاضر بررسی ایجاد شهر کوچک و تأثیرات آن بر سکونتگاه‌های روستاهای حریم یوسف‌آباد صیرفی، رامین و وسطر در بخش مرکزی شهرستان شهریار در طول دوره زمانی قبل و بعد از ایجاد نقطه شهری و چشم‌انداز آینده در منطقه مورد مطالعه است.

مبانی نظری پژوهش

اصطلاح روستا-شهری در سال‌های اخیر برای توصیف بسیاری از شهرهای کشورهای جهان سوم مطرح شده است. این اصطلاح از دو واژه روستایی و شهری ساخته شده و عبارت است از ترکیب و ادغام ساختارهای اجتماعی، شهری و روستایی در حاشیه

مراکز شهری؛ این پدیده را که در آن، شیوه‌های رفتار موجود در سکونتگاه‌های روستایی توسط روستاییان به شهرها منتقل می‌شود، شهرنشینی - روستایی نیز می‌نامند. شهرگرایی روستایی از سازوکارهای روستایی و تحولات فضایی به‌شمار می‌رود، زیرا روستاها دستخوش تأثیرات فراوان کلان‌شهرها بر پایه انتشار الگوهای اجتماعی از کلان‌شهرها به ناحیه پیرامون بوده، از سبک و اسلوب‌های شهری پیروی می‌کنند و روستاییان رویه زندگی خود را مطابق زندگی شهری می‌سازند؛ و در نتیجه، زندگی روستایی به صورت شهری نمود می‌یابد. این روند در مسکن، بافت روستایی، خودرو و وسایل زندگی نمایانگر می‌شود. دگرگونی‌های دهه اخیر و روند شتابان شهرگرایی در مقابل روستاگرایی به‌ویژه در کشورهای جهان سوم ماهیت متفاوت داشته و جوامع روستایی را هم از لحاظ کیفی و هم از نظر کمی با تحولات مسئله‌ساز روبه‌رو ساخته است، به‌گونه‌ای که روز به روز از جمعیت ساکن در روستا کاسته و در مقابل، به جمعیت شهرها به نحوی ناهنجار افزوده می‌شود (۱۴). نحوه و دامنه روابط موجود میان شهر و روستا به صورت گوناگون بر شکل‌پذیری، رشد و توسعه سکونتگاه‌های روستایی و همچنین، بر روابط درونی و بیرونی آنها اثر می‌گذارد. شهرنشینی حالتی تکامل‌یافته و پیشرفته از نوع زندگی یکجانشینی است. زندگی یکجانشینی با استقرار در یک محل و اقدام به کشاورزی شروع شد و هسته روستاهای اولیه شکل گرفت. تبدیل روستاهای بزرگ به نقاط شهری به منظور توسعه و تقویت شهرهای کوچک صورت گرفته است. شکل‌گیری شهرهای کوچک یا شهرهای جدید روستایی از جمله روش‌های برانگیختن نواحی روستایی است و بدین ترتیب، از تفاوت‌های منطقه‌ای در کشورهای در حال توسعه می‌کاهد. شهرهای کوچک می‌توانند در توسعه نواحی روستایی و کاهش فقر در آنها مؤثر باشند. اساساً شکل‌گیری شهرهای کوچک به عنوان پایین‌ترین سطوح مراکز شهری و کانون‌های واسطه‌ای میان سکونتگاه‌های شهری و روستایی در اصطلاح و تکمیل سازمان و روابط فضایی میان شهر و روستا اهمیت ویژه دارد و موجب ایجاد و تقویت پیوند فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی ساکنان در منطقه

می‌شود. شاید بتوان مهم‌ترین نقش شهرهای کوچک طی فرایند تبدیل روستا به شهر را انتقال و توسعه در ناحیه تحت نفوذ روستایی دانست، نقشی که عملکرد خاص هر کدام از شهرها در به‌کارگیری استعدادها و قابلیت توسعه و تحرک شبکه شهری- روستایی در ناحیه را امکان‌پذیر می‌سازد (۷). از جمله ملاک‌ها و معیارهای عمده برای تبدیل روستا به شهر عبارت‌اند از توجه به توان و امکانات بالقوه و بالفعل اقتصادی روستای مورد نظر، داشتن قابلیت لازم برای ایجاد مشاغل غیرزراعی از طریق صنایع کوچک، داشتن جمعیت حداقل پنج هزار نفر، آماده‌سازی مردم برای همکاری با شهرداری، توجه به فاصله بین شهرها و داشتن فاصله مناسب با مراکز منطقه‌ای، و توجه به عدم تخریب و تبدیل زمین‌های کشاورزی به عرصه ساخت‌وساز در اثر تبدیل روستا به شهر. شهرهای کوچک، با توجه به پیوند و نزدیکی با محیط روستایی، قادرند به افزایش و بهبود و توسعه صنایع روستایی به‌ویژه صنایع دستی و بومی کمک کنند و در متنوع ساختن اقتصاد روستایی، ترکیب و پیوند اقتصادی شهرهای کوچک و بزرگ مؤثر واقع شوند (۳). توسعه شهرهای کوچک از طریق سیاست ارتقای روستاهای بزرگ و مستعد شهر شدن یکی از مهم‌ترین اقداماتی بوده که با هدف بهبود کیفیت و استانداردهای زندگی در نواحی روستایی انجام گرفته است، زیرا شهرهای کوچک با ایجاد فرصت‌های غیرزراعی و ارائه خدمات مورد نیاز ساکنان در کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ نقشی مهم را ایفا می‌کنند و زمینه توزیع متعادل جمعیت، امکانات و سرمایه را فراهم می‌آورند. با پذیرش این مطلب که شهرها و روستاها دو عامل به هم وابسته در درون یک نظام سکونتگاهی ناحیه‌ای و منطقه‌ای محسوب می‌شوند، هدف کلی پژوهش حاضر بررسی ایجاد شهر کوچک و تأثیرات آن بر سکونتگاه‌های روستایی روستاهای حریم در شهر فردوسیه واقع در بخش مرکزی شهرستان شهریار است تا بتوان با توجه به مدل‌های ارائه‌شده، به شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر در روند تحولات سکونتگاه‌های روستایی به شهری و نیز تحلیل میزان رضایت‌مندی ساکنان نقاط روستایی در خصوص شرایط زندگی و ارائه خدمات پس از تبدیل به نقاط شهری پرداخت.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی است و به منظور شناخت بهتر وضعیت موجود، از روش توصیفی و برای بررسی ایجاد نقطه شهری و تأثیرات آن بر سکونتگاه‌های روستاهای حریم، از روش تحلیلی استفاده شده و در مرحله ارائه راهبردها، سیاست‌ها و پیشنهادهای اجرایی آینده‌نگری مد نظر بوده است.

جامعه آماری پژوهش شهر فردوسیه در بخش مرکزی شهرستان شهریار واقع در استان تهران است. شهر فردوسیه در سال ۱۳۷۹ از تجمیع روستاهای خاوه، عباس‌آباد، عبدآباد، فردوس و محمودآباد به عنوان نقطه شهری به وجود آمده و دارای سه روستا در حریم خود شامل یوسف‌آباد صیرفی، رامین و وسطر است. شهر فردوسیه در جنوب غرب استان تهران و از شهرهای شهرستان شهریار است و از ضلع شمالی به حریم شهر شهریار، از شرق به حریم شهرهای شاهدشهر و صباشهر، از جنوب به حریم شهر رباط‌کریم و از غرب به حریم شهر وحیدیه محدود می‌شود. به استناد آمارهای مرکز آمار ایران (۱۶)، شهر فردوسیه به انضمام سه روستای حریم دارای جمعیتی حدود ۲۷۵۸۶ نفر است. در پژوهش حاضر، برای انتخاب حجم نمونه، از رابطه کوکران استفاده شد و ۳۷۹ نفر (۶۲ نفر مسئولان و ۳۱۷ نفر مردم) به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند.

با توجه به اهمیت موضوع و ضرورت پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات با استفاده از روش‌های اسنادی و میدانی (پیمایشی) صورت پذیرفته و برای تحلیل داده‌های کمی، از مدل‌های قانون مرتبه-اندازه و تحلیل سوات (SWOT)^(۱) استفاده شده است.

مدل قانون مرتبه-اندازه

بر اساس مدل مرتبه-اندازه، بین اندازه شهرها و رتبه آنها رابطه معکوس وجود دارد. اگر سکونتگاه‌های شهری را به ترتیب اندازه جمعیتی مرتب کنیم، جمعیت شهر مرتبه دوم حدود یک‌دوم جمعیت شهر مرتبه اول، شهر مرتبه سوم حدود یک‌سوم شهر مرتبه اول و بالاخره، جمعیت شهر مرتبه n حدود یک n ام جمعیت شهر مرتبه اول خواهد بود. در این مدل، وجود همبستگی بین جمعیت شهرها و مرتبه آنها به صورت خط مستقیم با همبستگی

خطی مطرح است. بنابراین، هر اندازه نظام شهری یک کشور توسعه پیدا کند، به توزیع نرمال نزدیکتر است. رابطه ریاضی چنین مفهومی را می‌توان به شرح زیر عنوان کرد (۹):

$$Pr = \frac{P_1}{R^b} \quad (1)$$

P1: جمعیت شهر اول در منطقه مورد نظر؛

Pr: جمعیت شهر در مرتبه مورد نظر یا جمعیت شهر R؛

R: مرتبه شهر در منطقه؛

b: شیب خط مرتبه - اندازه.

تحلیل سوات

امروزه، یکی از مناسب‌ترین فنون برنامه‌ریزی و تحلیل راهبردی ماتریس سوات (SWOT) است که به عنوان ابزاری نوین برای تحلیل عملکردها و وضعیت شکاف از سوی طراحان و ارزیابان راهبردی استفاده می‌شود. تکنیک یا ماتریس سوات ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصت‌های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف‌ها و قوت‌های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد مناسب برای هدایت و کنترل آن است؛ به دیگر سخن، این روش یکی از ابزارهای راهبردی تطابق نقاط قوت (S) و ضعف (W) عوامل درون‌سیستمی با فرصت‌ها (O) و تهدیدهای (T) برون‌سیستمی است. از این دیدگاه، در این مدل، با یک راهبرد مناسب، نقاط قوت و فرصت‌ها به حداکثر و نقاط ضعف و تهدیدها به حداقل ممکن می‌رسد. بدین منظور، نقاط قوت و ضعف و نیز فرصت‌ها و تهدیدها در چهار حالت کمی SO، WO، ST و WT پیوند داده شده، گزینه‌های راهبردی از بین آنها انتخاب می‌شوند. این راهبردها عبارت‌اند از:

✓ راهبردهای تهاجمی (SO)؛ با تأکید بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی

✓ راهبردهای رقابتی (ST)؛ با تأکید بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی

- ✓ راهبردهای محافظه‌کارانه (WO)؛ با تأکید بر نقاط ضعف درونی در راستای رفع نقاط ضعف
- ✓ راهبردهای تدافعی (WT)؛ با تأکید بر نقاط ضعف درونی و تهدیدهای بیرونی

نتایج و بحث

نتایج محاسبه تعداد جمعیت در ارتباط با نظریه مرتبه-اندازه بر اساس رابطه ۱ در جدول ۱ ارائه شده است^(۲). مقایسه و بررسی توزیع نرمال تعداد جمعیت شهر فردوسیه و روستاهای حریم بر اساس مدل قانون مرتبه-اندازه در سال ۱۳۹۰ بیانگر آن است که توزیع نرمال جمعیت در سطح منطقه عملکرد مثبت نداشته است. توسعه شهرهای کوچک از طریق ارتقای روستاها به شهر به عنوان یکی از سیاست‌های اصلی بهبود کیفیت زندگی نواحی روستایی مورد توجه قرار گرفته است. کاهش نابرابری‌های موجود بین سکونتگاه‌ها می‌تواند بهبود نظام سلسله‌مراتبی سکونتگاهی را به همراه داشته باشد؛ این در حالی است که متأسفانه این بهبود در منطقه مورد مطالعه تحقق نیافته است، به گونه‌ای که برنامه‌ریزی منطقه‌ای در توزیع توازن امکانات اجتماعی و اقتصادی در منطقه موفق نبوده است. از این رو، توزیع نرمال جمعیت صورت نگرفته و عدم تعادل بخشی در نظام سلسله‌مراتبی سکونتگاهی در منطقه مورد مطالعه کاملاً چشمگیر است.

جدول ۱- اندازه واقعی و نظریه مرتبه-اندازه شهر فردوسیه و روستاهای

حریم، سال ۱۳۹۰

شهر-روستا	رتبه	تعداد جمعیت واقعی	تعداد جمعیت در ارتباط با نظریه مرتبه-اندازه
فردوسیه	۱	۲۴۴۷۶	۲۴۴۷۶
یوسف‌آباد صیرفی	۲	۲۳۵۱	۱۲۲۳۸
رامین	۳	۶۴۳	۸۱۵۸
وسطر	۴	۸۴	۶۱۱۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۲- ماتریس سوات رتبه‌بندی و اولویت‌سنجی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای شهر فردوسی و روستاهای حریم، سال ۱۳۹۵

مردم		مستولان			نقاط قوت / ضعف / فرصت‌ها / تهدیدها	عوامل داخلی / خارجی
امتیاز وزنی	رتبه	ضریب اهمیت (وزن)	امتیاز وزنی	رتبه		
قوت‌ها - S						
۰/۱	۴	۰/۱	۰/۴	۴	۰/۱	S1 نزدیک بودن به کلان‌شهرهای تهران و کرج
۰/۲۴	۴	۰/۰۶	۰/۲۸	۴	۰/۰۷	S2 مستعد بودن منطقه جهت سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	۰/۱۵	۳	۰/۰۵	S3 استقبال مسئولین به اشتغال زایی و درآمد زایی
۰/۲۷	۳	۰/۰۹	۰/۲۴	۳	۰/۰۸	S4 جمعیت مناسب برای فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۰/۰۲	۱	۰/۰۲	S5 وجود خدمات اقتصادی مناسب (بانک‌ها و مراکز مالی و اعتباری)
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	۰/۳۶	۴	۰/۰۹	S6 نزدیکی به بزرگراه و آزادراه
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۰/۰۸	۲	۰/۰۴	S7 وجود کارگاه‌های کوچک صنعتی و خدماتی
۰/۲۷	۳	۰/۰۹	۰/۲۴	۳	۰/۰۸	S8 وضعیت مناسب برای تولیدات کشاورزی
۰/۰۲	۱	۰/۰۲	۰/۰۶	۲	۰/۰۳	S9 وضعیت مناسب برای تولیدات صنعتی
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	۰/۱۲	۳	۰/۰۴	S10 وضعیت مناسب برای فعالیتهای خدماتی
۰/۴	۴	۰/۱	۰/۴	۴	۰/۱	S11 اراضی حاصلخیز کشاورزی (زراعی و باغی)
۰/۳	۳	۰/۱	۰/۲۷	۳	۰/۰۹	S12 تولیدات متنوع محصولات کشاورزی (باغی)
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	۰/۱۲	۲	۰/۰۶	S13 وجود چشم‌انداز زیبا و آب و هوای مطبوع
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	۰/۲۱	۳	۰/۰۷	S14 آثار و ابنیه‌ی با ارزش تاریخی روستا
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	۰/۲۴	۳	۰/۰۸	S15 وجود مکان‌های مذهبی، امامزاده و مساجد

بازرسی داخلی

ادامه جدول ۲

مردم		مسئولان				نقاط قوت / ضعف / فرصت ها / تهدیدها	عوامل داخلی / خارجی
امتیاز وزنی	رتبه	ضریب اهمیت (وزن)	امتیاز وزنی	رتبه	ضریب اهمیت (وزن)		
W - ضعف ها							
۰/۴	۴	۰/۱	۰/۴۴	۴	۰/۱۱	عدم وجود سرمایه گذاری توسط بخش دولتی	W1
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	۰/۴	۴	۰/۱	عدم حمایت و برنامه ریزی از سرمایه گذاری بخش خصوصی	W2
۰/۱۶	۲	۰/۰۸	۰/۱۲	۲	۰/۰۶	عدم ثبات در تصمیم گیری بین سازمانی	W3
۰/۲۷	۳	۰/۰۹	۰/۲۴	۳	۰/۰۸	نامناسب بودن تسهیلات و اعتبارات مالی	W4
۰/۲۷	۳	۰/۰۹	۰/۲۱	۳	۰/۰۷	عدم شناخت توانمندیهای افراد کارآفرین منطقه	W5
۰/۵۴	۳	۰/۱۸	۰/۲۷	۳	۰/۰۹	نامناسب بودن و عدم کفایت تسهیلات آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی	W6
۰/۲۴	۳	۰/۰۸	۰/۱۲	۲	۰/۰۶	عدم وجود ناوگان حمل و نقل عمومی	W7
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	۰/۱۲	۴	۰/۳	بهره برداری مناسب از اراضی کشاورزی	W8
۰/۴۵	۳	۰/۱۵	۰/۱۴	۲	۰/۰۷	عدم مدیریت صحیح در کنترل و توزیع آب	W9
۰/۰۵	۱	۰/۰۵	۰/۰۶	۱	۰/۰۶	عدم معرفی جاذبه های گردشگری روستایی در سطح ملی توسط مسئولین مرتبط	W10
O - فرصت ها							
۰/۸	۴	۰/۲	۰/۶۸	۴	۰/۱۷	افزایش توجه دولت به برنامه ریزی و سرمایه گذاری	O1
۰/۷۲	۴	۰/۱۸	۰/۳۶	۳	۰/۱۲	افزایش انگیزه بخش خصوصی به سرمایه گذاری	O2
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	۰/۷۲	۴	۰/۱۸	وجود دسترسی به شبکه های ارتباطی استان های همجوار	O3
۰/۵۲	۴	۰/۱۳	۰/۸	۴	۰/۲	نزدیکی به شبکه راه های هوایی (فرودگاه)	O4

ادامه جدول ۲

مردم			مسئولان			نقاط قوت / ضعف / فرصت‌ها / تهدیدها	عوامل داخلی / خارجی
امتیاز وزنی	رتبه	ضریب اهمیت (وزن)	امتیاز وزنی	رتبه	ضریب اهمیت (وزن)		
۰/۷۵	۳	۰/۲۵	۰/۲۷	۳	۰/۰۹	ایجاد اشتغال و فرصت کارآفرینی در منطقه	تهدیدها
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	۰/۴۴	۴	۰/۱۱	وجود قطب بزرگ جمعیتی کشور در نزدیکی منطقه	
۰/۰۵	۱	۰/۰۵	۰/۱۲	۲	۰/۰۶	ایجاد شرکت تعاونی روستایی	
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	۰/۱۴	۲	۰/۰۷	امکان توسعه سیاست‌های جلب مشارکت مردم محلی	
T - تهدیدها							
۰/۳۳	۳	۰/۱۱	۱	۴	۰/۲۵	سرازیر شدن جمعیت به سوی مناطق شهری	
۱/۰۸	۴	۰/۲۷	۰/۶	۳	۰/۲	پایین بودن سطح آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی	
۰/۵۷	۳	۰/۱۹	۰/۳۶	۲	۰/۱۸	تخریب اراضی کشاورزی و تغییر کاربری آن به مسکونی، تجاری و صنعتی	
۰/۵۴	۳	۰/۱۸	۰/۲۴	۲	۰/۱۲	تخریب محیط‌زیست، حیات جانوری و گیاهی در نتیجه فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت	
۰/۱۴	۲	۰/۰۷	۰/۵۱	۳	۰/۱۷	از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی به دلیل کم آبی و خشکسالی	
۰/۵۴	۳	۰/۱۸	۰/۱۶	۲	۰/۰۸	آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

تحلیل و ارزیابی ماتریس سوات از دیدگاه مسئولان

با مقایسه و بررسی جدول ۲، ماتریس سوات نشان می‌دهد که از نظر مسئولان شهر و روستا (معاونت عمرانی توسعه روستایی فرمانداری شهریار، مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان شهریار، شهردار فردوسیه، معاونت شهرسازی شهر فردوسیه، شورای اسلامی شهر فردوسیه، شورای اسلامی روستاهای حریم، دهیاران و ...)، مؤلفه نزدیک بودن به کلان‌شهرهای تهران و کرج با امتیاز وزنی $0/4$ و رتبه ۴ و همچنین، مؤلفه اراضی حاصل‌خیز کشاورزی (زراعی و باغی) با امتیاز وزنی $0/4$ و رتبه ۴ به عنوان مهم‌ترین نقطه قوت داخلی قرار دارد. در مقابل، وجود خدمات اقتصادی مناسب (بانک‌ها و مراکز مالی و اعتباری) با امتیاز وزنی $0/02$ و رتبه ۱ به عنوان کم‌اهمیت‌ترین نقطه قوت داخلی است. همچنین، مؤلفه نزدیکی به شبکه راه‌های هوایی (فرودگاه) با امتیاز وزنی $0/8$ و رتبه ۴ مهم‌ترین فرصت خارجی است، در حالی که مؤلفه ایجاد شرکت تعاونی روستایی با امتیاز وزنی $0/12$ و رتبه ۲ به عنوان کم‌اهمیت‌ترین فرصت خارجی در فرایند تبدیل روستا به شهر قابل تأمل است.

در مورد نقاط ضعف داخلی، مسئولان بر این باورند که مؤلفه عدم وجود سرمایه‌گذاری توسط بخش دولتی با امتیاز وزنی $0/44$ و رتبه ۴ به عنوان مهم‌ترین نقطه ضعف داخلی و مؤلفه عدم معرفی جاذبه‌های گردشگری روستایی در سطح ملی توسط مسئولان مرتبط با امتیاز وزنی $0/06$ و رتبه ۱ پایین‌ترین اولویت را در میان نقاط ضعف به خود اختصاص داده است. علاوه بر این، از این دیدگاه، مؤلفه سرازیر شدن جمعیت به سوی مناطق شهری با امتیاز وزنی ۱ و رتبه ۴ به عنوان مهم‌ترین تهدید خارجی و مؤلفه آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم با امتیاز وزنی $0/16$ و رتبه ۴ به عنوان کم‌اهمیت‌ترین تهدید خارجی و روند تحولات فرایند تبدیل روستا به شهر به‌شمار می‌رود.

تحلیل و ارزیابی ماتریس سوات از دیدگاه مردم

بر اساس نتایج جدول ۲، از دیدگاه مردم شهر و روستا (ساکنان بومی و غیربومی، کسبه، فعالان، کارمندان و کارگران بخش خصوصی، کشاورزان، دانشجویان و ...)، مؤلفه

اراضی حاصل خیز کشاورزی (زراعی و باغی) با امتیاز وزنی ۰/۴ و رتبه ۴ به عنوان مهم ترین نقطه قوت داخلی و وجود خدمات اقتصادی مناسب (بانک ها و مراکز مالی و اعتباری) با اهمیت وزنی ۰/۰۲ و رتبه ۱ و همچنین، مؤلفه وضعیت مناسب برای تولیدات صنعتی با امتیاز وزنی ۰/۰۲ و رتبه ۱ به عنوان کم اهمیت ترین نقطه قوت داخلی در فرایند تبدیل روستا به شهر محسوب می شوند. همچنین، مؤلفه افزایش توجه دولت به برنامه ریزی و سرمایه گذاری با امتیاز وزنی ۰/۸ و رتبه ۴ مهم ترین فرصت خارجی است، در حالی که مؤلفه امکان توسعه سیاست های جلب مشارکت مردم محلی با امتیاز ۰/۰۳ و رتبه ۱ به عنوان کم اهمیت ترین فرصت خارجی است.

در مورد نقاط ضعف داخلی، مردم بر این باورند که مؤلفه نامناسب بودن و عدم کفایت تسهیلات آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی با امتیاز وزنی ۰/۰۵۴ و رتبه ۳ به عنوان مهم ترین نقطه ضعف داخلی و مؤلفه عدم معرفی جاذبه های گردشگری روستایی در سطح ملی توسط مسئولان مرتبط با امتیاز وزنی ۰/۰۵ و رتبه ۱ کمترین اولویت را در میان نقاط ضعف به خود اختصاص داده اند. علاوه بر این، مردم معتقدند که مؤلفه پایین بودن سطح آموزشی، فرهنگی و درمانی با امتیاز وزنی ۱/۰۸ و رتبه ۴ به عنوان مهم ترین تهدید خارجی و مؤلفه از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی به علت کم آبی و خشکسالی با امتیاز وزنی ۰/۱۴ و رتبه ۲ به عنوان پایین ترین اولویت در تهدید خارجی است.

ارائه راهبردهای تهاجمی، رقابتی، محافظه کارانه و تدافعی

جدول ۳ نشان دهنده راهبردهای تهاجمی، رقابتی، محافظه کارانه و تدافعی بر اساس نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت ها و تهدیدهای شهر فردوسی و روستاهای حریم در قالب ماتریس سوات است.

جدول ۳- ماتریس تطبیقی سوات شهر فردوسیه و روستاهای حریم، سال ۱۳۹۵

راهبردهای رقابتی (ST)	راهبردهای تهاجمی (SO)
۱- گسترش سرمایه گذاری با رویکرد اشتغال زایی به منظور جلوگیری از مهاجرفرستی ۲- توسعه سرمایه گذاری در بخش آموزشی، فرهنگی، بهداشتی درمانی ۳- ارتقای انگیزه بخش خصوصی به منظور سرمایه گذاری اقتصادی در بخش کشاورزی ۴- توسعه و گسترش سرمایه گذاری و حمایت بخش دولتی و مدیریت منابع آب، خاک و اقلیم ۵- ترغیب و مشارکت مردمی در جلوگیری از آلودگی زیست محیطی	۱- افزایش سرمایه گذاری بخش دولتی به منظور رونق تولیدات کشاورزی با برنامه ریزان مدون ۲- حمایت های دولت از بخش خصوصی به منظور اشتغال زایی و رونق اقتصادی روستاییان در بخش کشاورزی ۳- افزایش انگیزه برای سرمایه گذاری بخش خصوصی در ایجاد کارگاه های کوچک صنعتی و خدماتی ۴- برنامه ریزی و حمایت بخش دولتی از کارآفرینان منطقه ۵- استفاده از نیروهای ماهر بر ایجاد تعاونی های مردم نهاد با مشارکت روستاییان ۶- ایجاد هماهنگی مابین نهادها و بخش های مرتبط با هدف گردشگری روستایی ۷- ایجاد دسترسی مطلوب به آثار و ابنیه تاریخی
راهبردهای تدافعی (WT)	راهبردهای محافظه کارانه (WO)
۱- تقویت و حمایت بخش دولتی از سرمایه گذاری بخش خصوصی ۲- برگزاری نشست های ویژه سرمایه گذاری بخش دولتی و خصوصی توسط مسئولین مرتبط منطقه ۳- زمینه سازی و تشویق مردم به مشارکت در راه توسعه و عمران روستایی با ارائه تسهیلات با حمایت بخش دولتی ۴- ارتقای سطح امکانات و خدمات به ویژه در زمینه های آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی ۵- تدوین راهکارهای مناسب به کارآفرینان منطقه به منظور سرمایه گذاری و اشتغال زایی با افزایش درآمد ۶- تدوین قوانین ویژه به منظور جلوگیری از تخریب و تغییر کاربری اراضی کشاورزی ۷- تدوین مقررات حفظ منابع محیط زیست، حیات جانوری و گیاهی ۸- استفاده از تجربیات موفق مدیریت و توزیع منابع آبی از سایر مناطق و کشورهای دیگر	۱- بازنگری در چگونگی استفاده از سرمایه گذاری بخش خصوصی ۲- تعامل و همفکری بیشتر مسئولین بخش دولتی با کارآفرینان بخش خصوصی در زمینه فعالیت های اشتغال زا ۳- ارائه خدمات و تسهیلات بهتر و مناسب تر در سطح منطقه در زمینه های آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی ۴- بازنگری و تقویت برنامه ریزی راهبردی و مدیریت شهری در خصوص ناوگان حمل و نقل عمومی ۵- بازنگری در قوانین و مقررات تغییر کاربری اراضی کشاورزی ۶- بازنگری و تقویت برنامه ریزی در مدیریت بهره برداری پایدار از منابع آب و خاک

مأخذ: یافته های پژوهش

با توجه به نتایج تحقیق، راهبردهای ارائه شده در جدول ۲ را می توان در دو سطح برنامه ریزی کوتاه مدت و برنامه ریزی بلندمدت تفکیک کرد.

۱- برنامه کوتاه مدت

- توانمندسازی کارآفرینان منطقه به منظور اشتغال زایی با ارائه تسهیلات و اعتبارات مالی کم بهره؛
- تأمین نیروهای ماهر برای ایجاد تعاونی های مردم نهاد با مشارکت روستاییان به منظور اشتغال زایی و ایجاد درآمد و نظارت بر فعالیت آنها از طریق قوانین و مقررات موجود؛ و
- ارائه راهکارها در زمینه جلوگیری از تخریب و تغییر کاربری اراضی کشاورزی از طریق وضع قوانین و مقررات مناسب.

۲- برنامه بلندمدت

- توسعه سرمایه گذاری توسط بخش دولتی در زمینه های اجتماعی و اقتصادی با توجه به توان جمعیتی؛
- تشویق به سرمایه گذاری بخش خصوصی و کارآفرینان در زمینه اشتغال زایی؛
- افزایش سطح امکانات آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی با توجه به جمعیت رو به رشد؛
- ارائه راهکارهای مناسب برای جلوگیری از تخریب محیط زیست، حیات جانوری و گیاهی؛ و
- توسعه طرح های مدیریت منابع آب، خاک و اقلیم.

نتیجه گیری و پیشنهادها

توسعه شهرهای کوچک از طریق ارتقای روستاها به شهر به عنوان یکی از سیاست های اصلی بهبود کیفیت زندگی نواحی روستایی در ایران مورد توجه قرار گرفته و همچنین، به منظور کاهش نابرابری های موجود بین سکونتگاه ها، بهبود نظام سلسله مراتبی سکونتگاهی و تمرکززدایی از نظام تصمیم گیری به یکی از وجوه مشخص سیاست های

برنامه‌ریزی و عمران منطقه‌ای تبدیل شده است. برای مقابله با عدم تعادل منطقه‌ای ناشی از رشد فزاینده شهرهای بزرگ، تقویت شهرهای کوچک در نظام شبکه شهری بیش از پیش حائز اهمیت شده است.

عدم گسترش مناسب فعالیت‌های خدماتی و عدم سرمایه‌گذاری مناسب در بخش خدمات آموزشی، فرهنگی، بهداشتی و درمانی از معضلات عمده منطقه بوده است. از معضلات اجتماعی به وجود آمده می‌توان به افزایش جمعیت شهرنشین، کاهش نرخ مولید، کاهش روستانشینی و افزایش موارد تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به نقاط شهری، مهاجرفرستی کانون‌های روستایی استان به نقاط شهری از جمله کلان‌شهرهای تهران و کرج اشاره کرد.

بررسی‌ها با توجه به مدل قانون مرتبه-اندازه نشانگر عدم تعادل در توزیع جمعیت در تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهری است و توزیع متعادل را در سطح منطقه نشان نمی‌دهد و نظام سلسله‌مراتب شهری و تعادل فضایی رعایت نشده است. از این‌رو، معیارهای فعلی تبدیل روستا به شهر در منطقه بیش از آنکه علمی و منطقی باشد، متأثر از عوامل سیاسی و تقاضای مردمی بوده، که البته اثراتی مطلوب را ایجاد نکرده است، به گونه‌ای که در دوره‌های زمانی ۹۰-۱۳۷۵، روند کاهشی در تثبیت جمعیت به خوبی قابل مشاهده است.

با توجه به مطالب پیش‌گفته، فرایند تبدیل روستا به شهر و ایجاد نقطه شهری در منطقه مورد مطالعه دارای جنبه‌های مثبت و منفی است؛ از این‌رو، تجدید نظر در قوانین، معیارها و ملاک‌های تبدیل روستا به شهر ضروری می‌نماید و اجرای طرح‌های کاربردی در ایجاد و گسترش شهرهای کوچک در کشور بسیار اهمیت دارد. بنابراین، در همین راستا، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌شود:

- حمایت بخش دولتی از کارآفرینان منطقه به منظور اشتغال‌زایی و کسب درآمد؛
- برنامه‌ریزی و آموزش به منظور توسعه و گسترش اراضی مستعد کشاورزی (زراعی و باغی) از سوی مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان شهریار در روستاهای حریم؛
- حمایت از طرح‌های گردشگری روستایی با توجه به توان‌های منطقه با ارائه تسهیلات بانکی کم‌بهره به بخش خصوصی؛
- افزایش تسهیلات و اعتبارات مالی در توسعه خدمات آموزشی، رفاهی و فرهنگی؛

- افزایش سطح بهداشت عمومی و ایجاد مراکز بهداشتی و درمانی با رویکرد توسعه درمانگاه‌ها و بیمارستان‌ها؛
- اجرای کامل طرح هادی روستایی از سوی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و سایر سازمان‌ها و مراکز ذی‌صلاح در روستاهای یوسف‌آباد صیرفی، رامین و وسطر با توجه به توان جمعیتی؛
- نظارت مستمر بر مصرف بهینه آب (آشامیدنی و کشاورزی)؛
- تدوین ضوابط و اجرای قوانین به منظور پیشگیری از ساخت‌وسازهای بی‌رویه در مساکن روستاهای حریم؛
- افزایش تسهیلات و اعتبارات مالی در توسعه حمل‌ونقل عمومی؛ و
- اولویت احداث شبکه دفع فاضلات شهر و روستا.

یادداشت‌ها

1. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats

۲- نتایج محاسبه تعداد جمعیت در ارتباط با نظریه مرتبه-اندازه:

$$P_3 = \frac{24476}{3} = 8158 \text{ روستا یوسف آباد صیرفی}$$

$$P_3 = \frac{24476}{3} = 8158 \text{ روستا رامین}$$

$$P_3 = \frac{24476}{4} = 6119 \text{ روستا وسطر}$$

منابع

1. Abou Korin Antar, A. (2014). Small size urban settlements proposed approach for managing urban future in developing countries of increasing technological capabilities, the case of Egypt, a in Shams. *Journal Engineering*, 5: 77-98.

2. Alizadeh, M. and Gaseroni, K. (1986). Policies strategies proceeding and dimensions of urbanization in Iran. Tehran: Population and Human Resources Planning and Budget. (Persian)
3. Deyin, Y.S. (1982). The strategic objective of urban development in China: Taking vigorous action to develop small cites, small cities and national development, Om Parkash Mothur, Nagoya Japan, UNCRD.
4. Ebrahimzadeh, E. (1997). Rural growth and development strategies in Sistan. *Journal Humanities*, 4:33-48. (Persian).
5. Ezadi, H. and Nozari, M. (2013). Promoting the village to the city and its effects on rural urban (case study: Bisea Township Sepidan City). *Journal of Rural Research*, 4 (1): 77-100. (Persian)
6. Fanni, Z. (1996). The role of small cities in the regional development of Khuzestan Province. PhD Thesis and Human Geography, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University. (Persian)
7. Fanni, Z. (2003). Small cities regional development approach. Tehran: Organization of Municipalities of the Country. (Persian)
8. Ghadiri, M. (2014), Study of the expansion of small and middle cities in Iran. *Journal of Geography and Development*, 36: 31-48. (Persian)
9. Hekmatnia, H. and Mousavi, M.N. (2006). Application of model in geography with emphasis on urban and regional planning. Tehran: New Science. (Persian)
10. Mathurom, P. (1982). Small cites and national development. United Nations Center for Regional Development.
11. Mirzaei Qaleh, F. and Kalantari, B. (2012). Analysis of the pattern of relations and relationships between the city and the village in rural areas around Tehran. *Journal of Geographic Research*, 143: 89-100. (Persian)
12. Rahmani Fazli, A.R. and Parishan, M. (2008). Structural-functional changes after converting areas in to cites (case study: Kaneyzor Township Baneh City). *Journal of Geographic Sciences*, 9(12): 101-128. (Persian)
13. Ronzi, S.R., Mohammadpour Jaber, M. and Sepahvad, F. (2013). The role of small towns in improving the quality of life of surrounding villages. *Journal of Rural Research*. 4(4): 881-900. (Persian)

14. Saeedi, A. and Hosseini Haseel, S. (2009). The foundations for locating and deploying new villages. Tehran: The Islamic Revolutionary Housing Foundation, Deputy Rural Development. (Persian)
15. Serraie, M.H. and Alexander Sani, M. (2007). Conversion of large village to small cities and their role in regional equilibrium (case study: Rivash Kashmar Township). *Journal of Geography and Development*, 10: 165-182. (Persian)
16. Statistical Center of Iran (2011). Detailed results of general population and housing Shahriar. Tehran: Statistical Center. (Persian)
17. Steeleaghi, A. (2002). Analysis and strategies for rural development-zonal. *Journal of Jihad*, 252: 46-63. (Persian)
18. Taghavee, A., Asgary, A., Rostami, K. and Goli, A. (2003). Analysis of settlement through a social network analysis. *Journal of Humanities, Journal of Tarbiat Modarres University*, 45: 124-153. (Persian)
19. Zanganeh, Y., Samiyipour, D. and Hamidian, A. (2013). Conversion of village to city and its role in regional development and urban evolution (case study: Khorasan Razavi Province). *Journal of Geographical Studies of Arid Region*, 4(13): 17-36. (Persian)